

УДК 234.2:316.74+159.922.32

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ**Віра Мельник***Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, filosof@franko.lviv.ua*

Висвітлено основні аспекти формування особистісної релігійності, яка, на думку автора, є суб'єктивною, особистісною характеристикою індивіда. Розкрито суть поняття "особистісна релігійність", з'ясовано основні її джерела, досліджено чинники та критерії, що впливають на формування та розвиток цього феномена, виокремлено ключові характеристики особистісної релігійності.

Ключові слова: особистісна релігійність, індивідуальна та групова релігійність, джерела релігійності, релігійна орієнтація.

Дослідження особистісної релігійності передбачає з'ясування основних категорій. Серед них провідне місце займає поняття "релігійність". Дослідники багатьох галузей гуманітарного знання неодноразово звертались до понять релігійного феномену, оскільки релігія тісно вплетена у різні сфери духовно-практичного осмислення дійсності. Існує ряд проблем, пов'язаних із чітким та однозначним визначенням поняття "релігійність". Однією із таких проблем для дослідників релігієзнавчої науки є пошук нейтральних дефініцій релігійних феноменів. Це пов'язано із позитивними характеристиками релігії в середовищі віруючих та негативними її оцінками з боку критиків. Наступна проблема полягає у невичерпній багатоманітності суджень щодо релігії та релігійності. Розглянемо деякі визначення поняття "релігійність".

Під релігійністю розуміють духовно-практичну настановленість людей, які об'єднані віруваннями, що є в соціальному просторі сакральними, тобто священними, трансцендентними, які виходять за межі земного світу і підносяться над смислами і значеннями [1, с.59].

Переважаюча більшість дослідників розглядають релігійність як світоглядну орієнтацію індивіда та соціальної групи в сукупності релігійних властивостей свідомості, поведінки й відносин. Релігійність характеризують також як світоглядну орієнтацію, суб'єктивний вияв свідомості індивіда, його внутрішню здатність до реалізації релігійних установок [2, с.277-279].

Деякі дослідники ще в епоху Відродження трактували релігійність як внутрішнє природно-інстинктивне прагнення людини до "всезагальної

релігії” (під якою розуміли християнство). Німецький філософ Й.Фіхте розумів релігійність як звичку особистості мислити і діяти добродійно. На думку Ф.Шлейєрмахера, релігійність є переживанням особистості зв’язку з Богом, живим почуттям залежності індивіда від вищих сил. Тому Ф.Шлейєрмахер вважав релігійність універсальною особистісною характеристикою людини.

Існує чимало визначень поняття релігійності. Часто ці дефініції подібні, повторюються, взаємоперетинаються. Однак у більшості випадків визначення понять релігійних явищ відрізняються за сутністю, змістом, обсягом. На нашу думку, існування великої кількості дефініцій поняття релігійності свідчить, з одного боку, про складність і неможливість однобічного підходу до трактування цього явища, а з другого боку, різноманітні визначення поняття релігійності необхідно аналізувати не окремо взятими, але розглядати їх в сукупності. Лише такий підхід дасть можливість правильно зрозуміти сутність категорії “релігійність”. Отже, під релігійністю ми будемо розуміти такий стан свідомості й поведінки як конкретних особистостей, так і суспільних груп, для якого домінуючими є визнання Бога як трансцендентного Творця і орієнтація на релігійні цінності.

Виходячи з того, що релігійність може розглядатися під різними кутами зору, увага дослідників зосереджується на певних аспектах: соціальних або особистісних. На соціальних аспектах релігійності зосереджують свою увагу, насамперед, соціологи, які вивчають релігію через соціальну поведінку і свідомість людини за допомогою емпіричних методів дослідження. У соціології релігійність визначають як певний стан окремих людей, їх груп і спільнот, які вірують у надприродне і поклоняються йому [3, с.239]. Сутність релігійності в соціології релігії розкривається через визначення рівня, ступеня та характеру даного поняття. Оскільки релігійність виникає, розвивається та функціонує у суспільстві, вона є соціальним феноменом, тому розгляд релігійності має місце у соціальних науках. Разом з тим, релігійність сприймається на індивідуальному рівні буття, фільтрується через призму свідомості конкретного індивіда, тому релігійність являє собою особистісний феномен. Таким чином, релігійність можна розглядати, зосереджуючи увагу на особистісних аспектах.

Релігійність не може існувати сама по собі, вона притаманна певному суб’єкту, в ролі якого виступає людина (індивід, група, колектив, нація, людство). Релігійність можна розглядати на рівні індивіда або групи. Звідси походить дихотомія “індивідуальної та групової релігійності”. Групову релігійність визначають як організовану особливим способом поведінку людей, пов’язану з віруваннями та поклоніннями надприродним істотам. Тут йде мова про приналежність до надприродного не конкретного індивіда, але якоїсь певної групи. Індивідуальну релігійність можна розглядати як

схильність окремої особистості до релігійних ідеалів. На нашу думку, індивідуальна релігійність визначає способи особистого входження до комплексу релігійних істин і законів.

Для віруючої особи сфера її релігійного життя суб'єктивно сприймається (самоусвідомлюється) як унікальна й найбільш істотна. Особистісна релігійність полягає в тому, що комплекс релігійних законів переломлюється через свідомість конкретної особи.

До чинників, які впливають на формування особистісної релігійності належать:

- прагнення до досконалого життя, до досконалості, отже, до Бога, адже Бог є найвищою досконалістю. Підтвердженням цьому є звертання Ісуса Христа до всіх людей загалом і до кожної особистості зокрема із закликом до досконалого способу життя: “Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий” (Мт 5, 48) [5, с.23] ;
- питання про сенс життя. Для релігійної особистості сенсом життя є пізнання Бога, а у зв'язку з цим – прагнення любові до Бога та ближнього;
- відчуття самотності, самотності. Глибока релігійність дає змогу віруючій людині відчувати зв'язок з Абсолютом (адже будь-яка релігія забезпечує людині зв'язок з надприродним);
- пошук цінностей. Для кожної особистості характерним є пошук цінностей. Релігія у значній мірі допомагає забезпечити особі такий пошук.

На думку багатьох дослідників, джерелами релігійності є: відчуття загрози смерті, людська слабкість, страх. Очевидно, що занепокоєння і тривогу у кожної людини викликає питання смерті, кінечності особистісного існування. Релігійна особистість знаходить для себе відповідь на це питання у релігійному вченні про загробне життя. Фрейд твердив, що джерелом релігії є безпорадність перед життям і страх смерті. Проте психологічні дослідження релігійності свідчать, що подібний рівень страху перед смертю відчують як особи віруючі, так і невіруючі, що доказує необґрунтованість думки, ніби занепокоєння проблемою смерті – це безпосередній стимул для виникнення релігійності [6, с.253].

Звернення до релігії у важких ситуаціях можна вважати захисною поведінкою. Роль релігії у таких випадках зводиться лише до заспокоєння психічної потреби відчуття безпеки і є лише формою втечі. Релігія тут розглядається у формі оборонної реакції, є пошуком підтримки у складних ситуаціях [6, с.252].

Варто зазначити, що досить важливим є з'ясування основних типів релігійних особистостей, зокрема можна виокремити два типи релігійності: зріла та незріла. Для незрілого типу релігійної особистості характерним є те,

що релігійні таїнства й інші 'обряди сприймаються в егоцентричний та магічний спосіб. Бог у такій ситуації сприймається лише як засіб для заспокоєння власних прагнень [6, с.256]. Зрілий тип релігійної особистості спостерігаємо тоді, коли релігія стає для індивіда пропозицією сенсу буття та внутрішньою потребою. Прийняття особового Бога як зразка для власних дій приводить до формування внутрішньої релігійності, скерованої на захист і розвиток релігійних цінностей з огляду на них самих, а не з якого-небудь другорядного приводу.

До найважливіших потреб особи, у межах яких функціонує релігійність, належать: пізнавальні, емоційні та суспільні. Релігійний розвиток особистості тісно пов'язаний з цими процесами. Основну роль у розвитку релігійності відіграють декілька факторів, до яких належать: досвід, потреби, емоції, суспільні групи.

Релігійність особистості тісно пов'язана із самоактуалізацією. Самоактуалізація – це необхідність робити те, що людині доступно, й дозрівання до величі власної природи через реалізацію особових потенцій. Зв'язок релігії із самоактуалізацією для багатьох людей визначає спосіб реалізації своїх талантів і зобов'язує їх до цього. Християнська доктрина твердить, що все, що є в людині їй дароване, а сама вона є лише розпорядником, який зобов'язаний відзвітуватися за час користування. Самоактуалізація, позбавлена такої глибокої мотивації, яку приносить релігія, залишиться лише голослівним лозунгом. У людини існує потреба трансцендентності, яка полягає у сприйнятті себе й інших особистостей і людського життя загалом не у вигляді засобу, а мети. Адже всі релігії звертаються до людини із закликом піднятися над тваринним рівнем своєї природи й реалізувати трансцендентні потреби [6, с.262].

У цьому контексті зазначимо, що формування особистісної релігійності пов'язане із самооцінкою: коли вона правильна, то сприяє гідній поведінці (що проявляється у практичній реалізації релігійних норм), коли вона занижується, то виникають: нетерпимість, ворожість, агресія, егоцентризм.

Релігія забезпечує людину системою моральних понять, спираючись на яку особистість старається впорядковувати й оцінювати світ. Це оцінювання починається з формування образу власної особистості.

Кожній людині потрібно знайти відповідь на питання про сенс появи на світ і ціль земного існування, про основи людської гідності, критерії цінностей тощо. На найважливіші питання релігія дає відповіді, об'єктивізовані внаслідок посилення на авторитет Бога. Завдяки цьому особа доходить до глибшого розуміння себе самої. Релігійне самосприйняття дозволяє перемагати різні сумніви. Самосприйняття з перспективи релігійних істин допомагає людині звільнитися від порожнечі.

Розглянемо, чи існує взаємовплив релігійності та інтелекту. Зрозуміло, релігійність не є привілеєм вибраних осіб з особливо високим рівнем інтелекту. Однак, на думку психологів, інтелект має своє особливе значення в розумінні й розвитку релігійного акту, наприклад, у дослідженнях релігійних та інтелектуальних позицій молоді, виявлено, що чим вищий рівень інтелекту, тим кращі у молодих людей релігійні знання, частіше й інтенсивніше виконання релігійних обрядів і послідовніше застосування у житті моральних норм, пов'язаних з релігією. Однак, не можна твердити про зворотню залежність, тобто, що релігійність принципово впливає на розвиток інтелекту й інтелігентності. Вірогідною була б теза, що рівень і тип інтелекту визначає спосіб функціонування релігійності в людській особистості. Але також зовсім не обов'язково видатний інтелектуал буде розуміти релігію саме як систему істин, він може бачити в ній схильність до благородних переживань, відчуття близькості Бога тощо. Тут проявляється принцип взаємного доповнення (комплементарності) інтелекту й емоційної релігійності [6, с.262].

Дослідження підтвердили, що на формування релігійного життя дітей значно більший вплив має релігійність батьків, ніж заняття з християнської етики. Будь який релігійний розвиток, на думку богословів, можливий завдяки надприродній ласці, а також основним біологічно-психологічним схильностям, на чому наполягають психологи.

На думку Н.Роберта Белли – американського релігієзнавця, професора соціології Каліфорнійського університету, на сучасному етапі релігійність все більше індивідуалізується. Це означає, що релігійний індивідуалізм зводить сенс життя людини виключно до особистого спасіння. Основний християнський принцип – любові до Бога та ближнього – зводиться до засобу для особистого спасіння, а не виступає метою життя особи з релігійною орієнтацією. Разом з тим, це не означає негативних трактувань індивідуальної релігійності. Релігійний індивідуалізм та індивідуальна релігійність – це різні явища. Адже найважливішим у релігії завжди було існування індивіда, сенс його життя, забезпечення індивідуального безсмертя особистості, яка прагне до зв'язку з надприродним.

Релігійна людина усвідомлює своє ставлення до світу насамперед через відношення до певних граничних основ особистого буття. Релігія не є відображенням випадковості буття людини в світі, а навпаки – підтвердженням її входження в світ, самоусвідомлення себе як його невід'ємної часточки. Саме тому релігія утверджує в людині людське [6, с.279].

С.Бетсон вводить тип орієнтації на релігію як на пошук, який пов'язаний не з формальним релігійним інститутом, а спричинений

напруженнями, протиріччями, трагедіями в особистісному житті індивідів, які безперервно задаються питаннями про кінцевий сенс як певної соціальної структури, так і структури власного життя [7, с.56-57].

Секуляризація не тотожна розриву з релігією. Якщо найбільш очевидною вона постає на інституційному рівні, то на рівні індивідуальної свідомості її вплив не може вважатися так само очевидним. Зменшення впливу релігії у публічній сфері приводить до її приватизації, індивідуалізації. "Теологія примусу" залишається у минулому, і релігійні вірування дедалі більше стають актом вільного вибору, але це не означає, що сучасна людина відкидає релігію як універсальну цінність. Можливо, релігія відіграє нині меншу, ніж у доіндустріальному суспільстві, роль політичної чи етнічної мобілізації, своєрідної ціннісної мови, якою виголошують релятивні речі. Але ми зустрічаємося нині навіть із процесами відновлення соціальної ролі релігії, і можливо те, що видається секуляризацією масової свідомості, є релігійною переорієнтацією [7, с.64].

Вивчення особистісної релігійності змушує дослідників звертатися до аналізу мотивацій, які спонукають індивіда до зв'язку з надприродним. На формування особистісної релігійності впливають такі фактори: а) виховання в сім'ї, яка орієнтується на релігійні цінності; б) вплив релігійної групи; в) релігійне самовиховання, яке передбачає надання переваги релігійній літературі, релігійним засобам масової інформації.

Релігійність особи можна визначити, виділивши три основні релігійні орієнтації, що мають зовнішній і внутрішній вияви: а) конфесійно спрямована; б) позаконфесійно спрямована; в) особистісне виявлення.

Релігійна особистість формує мету, яка служить концентрацією її прагнень і досягнень, що пов'язано з релігійною орієнтацією. Життєва мета кожного індивіда складається під впливом його особистого досвіду, цінностей, відносин, особливостей конкретної особистості. Життєві цілі релігійної особистості, що відзначаються комплексом релігійних законів та приписів є захистом проти почуття безсилля, місцем поміж незадовільним теперішнім і яскравим майбутнім.

Таким чином, спроба аналізу формування особистісної релігійності дозволяє зробити такі висновки. По-перше, під терміном "особистісна релігійність" ми розуміємо схильність конкретної особистості до визнання надприродного, прийняття релігійних вартостей за визначальні чинники, якими людина керується у своєму житті. По-друге, для релігійної особистості характерним є те, що вона світоглядно і практично спрямована на релігійні цінності, а це, відповідно, сприяє внутрішній визначеності та стабільності особистості. До чинників, які впливають на формування особистісної релігійності належать: біолого-психологічні якості індивідів (як потенційні задатки), релігійне виховання в сім'ї (особистий приклад батьків), зовнішні

чинники – релігійна група, релігійні ЗМІ. Особистісна релігійність, якщо вона характеризується глибокою внутрішньою мотивацією, є своєрідним провідником особи у процесі її самоусвідомлення, самоідентифікації та самоактуалізації. Однак, при умові наявності в індивіда незрілої релігійності, особистість відзначається релігійним егоцентризмом і нетерпимістю.

-
1. *Бабосов Е.* Особенности современной религиозной ситуации в Беларуси // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії. Збірник наукових праць. К., 1999. 178 с.
 2. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного та Б. Лобовика К., 1996.
 3. *Черний Н.* Соціологія. Курс лекцій. Львів, 1998.
 4. *Гараджа В.* Социология религии. М., 1996.
 5. Новий Завіт з коментарем. Львів, 1994.
 6. Психологія. З викладом основ психології релігії / Під ред. о.Юзефа Макселона. Львів, 1998.
 7. *Єленський В., Перебенесюк В.* Релігія. Церква. Молодь. К., 1996.

FORMATION OF PERSONAL RELIGIOUSNESS

Vira Mel'nyk

*Ivan Franko National University of Lviv
st. Universytetska 1. Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.*

The main aspects of personal religiousness formation are considered. The author keeps to the view that religiousness is a subjective personal characteristic of an individual. The author reveals the essence of the notion of "personal religiousness", analyses its main sources, studies the factors and criteria that influence the formation and development of this phenomenon. The key characteristics of personal religiousness were distinguished on the basis of sociological, psychological and philosophical approaches.

Key words: personal religiousness, individual and group religiousness, sources of religiousness, religious orientations.

Стаття надійшла до редколегії 05.2001

Прийнята до друку 10.200